
POLITIKA

A KOLLEKTÍV MAGÁNYRÓL

P. KECZELI KLÁRA

„Mindegyikünk különféle emberi közösségekhez tartozik, amelyek akkor is megőrzik identitásukat, ha összetételük változik; természetes, hogy azonosítjuk magunkat ezekkel a közösségekkel – a nemzettel, az egyházzal, egy adott politikai vagy társadalmi szervezettel, adott intézménnyel, mondjuk az iskolával, a kórházzal, az egyetemmel, a várossal –, az pedig, hogy azonosítjuk magunkat, azon érzésünkön alapul, hogy a sorsunk közös az adott kollektíva sorsával, a közösségvállalás nem egyszerűen azt jelenti számunkra, hogy a kollektíva kudarcai érzékenyen érintenek, sikerei gazdagítanak, hanem azt is, hogy az adott közösség szemünkben egyfajta erkölcsi képződmény, egyfajta érték, hogy a kapcsolatok, amelyek benne léteznek és amelyek bennünket hozzáfűznek, nem csupán a veszteség és nyereség könyvvitelén alapulnak, hanem a sorsközösségbe vetett hitünkön, önzetlen szolidaritásunkon is, amelyet akkor is elismerünk, amikor vétünk ellene” – magyarázza Leszek Kolkowski lengyel filozófus, hogy miért létezik – minden kétséget kizárólag – kollektív felelősség (L. K.: *A kollektív felelősségről* – Pályi András fordításában a Népszabadság közvetítésével). Ha képtelenségnek tűnik is, hogy elődeink vétségeiért felelősek lehetünk, mutat rá, lelki egészségünkhöz hozzátartozik, hogy érezzük a büntudatot, hisz: „Nem vagyunk felelősek az elődeinkért, de ha hiszünk abban, hogy a nemzet szellemi és erkölcsi egység, hogy az idő múlásával is megőrzi önazonosságát, noha a nemzedékek egymás után kihalnak és újak lépnek a helyükre, akkor jól tesszük, ha az egyéni mellett a kollektív felelősségben is hiszünk.”

Ha a fenti esszé téziseinek fényében vizsgáljuk a vajdasági magyar kisebbséget, akár azt is mondhatjuk, kollektív bűnei guanóvá vastagodtak és kövültek. Nemzeti, területi, közigazgatási, szakmai, műveltségi stb. köréből eredő beso-

rolása alapján számos kollektíva tagja, helyét koncentrikus és egymást metsző körök határolják be. Azért, mert magyar, történelmileg több vétségben nyilvánított (részint jogosan, részint a nemzeti történetírások elfogultságának következményeként) bűnössé a honfoglalástól a monarchiabeli szerepén át a két világháborúban a tragikusan téves szövetségesválasztásig és a vele való együttműködésig. A leszakadt (vajdasági) magyarság kollektív bűnei az elmúlt fél évszázad alatt egyedi vétkekkel gazdagodtak. Most éppen – nemzetközi szinten – kollektív persona non grata, mint a volt Jugoszlávia széthullását okozó Szerbia polgára, annak ellenére, hogy ebben a háborúban részt venni nem kívánt, s ezt számtalanszor ki is nyilvánította. A nyugati demokráciák azonban pragmatikusak: nem válogatják külön az ocsút és a búzát, s így az ún. JSZK minden (közönséges, polgári, ártatlan) lakója előtt lezártak a sorompók.

A vajdasági (kisebbségi) magyar a határokon belül természetszerűleg bűnös a dezertálás, a katonai behívó és parancs megtagadása ügyében, mindezeket a vétségeket az elmúlt évek során követte el, amikor ezrével emigrált, hogy ne kelljen részt vennie az állítólag meg sem történt háborúban. Ezért – ha a hatóságoknak éppen ez felel meg – törvényszék elé állíthatják, le is csukhatják, a börtönben a veséjét is leverhetik, ha kedve támadna hazajönni.

A vajdasági magyar (különösképp, ha értelmiségi) többszörösen felelősségre vonható más vajdasági magyarok (értelmiségiek) által is. Koncentrikus és egymást metsző körökben elfoglalt helye miatt. Azért, mert többen él, illetőleg, mert a széleken, esetleg szórványban. Azért, mert a „régí struktúrák” által alapított intézmények valamelyikében tevékenykedik, vagy mert egy olyan újonnan alapított intézményben, amely állítólag egyedül hivatott az itt élő magyarság ügyét felvállalni. Amely ügy – az örök pesszimisták értékelése szerint – vesztett ügy egy ideje már. Bűnös tehát, mert vállalja, hogy itt él: tehát vajdasági, (volt) jugoszláviai magyar, s még inkább, ha éppenséggel európeérnek, kozmopolitának vallja magát. De bűnös (más nézőpontból) akkor is, ha mélymagyarként látta újjászületni magát.

A megmérettetés számos mércéje közül így hát az egyik a *magyarságtudat*, ez a sajátos, felfoghatatlan szókonstrukció, amely meglepően közeli rokonságot mutat a *szerb nemzeti lény* (srpsko nacionalno biće) kifejezéssel, vagy a *génjeiben a nyugati kultúrát hordozó horvátság* fogalmával. Kétség nem férhet hozzá, hogy hasonló neoizmusokkal fogalmazzák meg azt a szlovák, román stb. nemzeti lényt is, amelyet a rendszerváltást követő posztkommunista–vadkapitalista éra félelmei és bizonytalanságai tenyésztettek ki. A nacionalista el akar távolítani a környezetéből mindenkit, aki másféle. Mert tele van komplexusokkal, s nem szívesen méri másokhoz magát – olvastam nemrég valahol.

„Az etnikai szenvedélyek és viszályok üstjében fortyogott, mint tudjuk, a történelem kezdeteitől napjainkig a legtöbb szörnyűség és szenvedés, ami csak nemzeteket érhet, másfelől viszont a nemzeti értékekből született az emberiség szellemi kincseinek a java része” – érvel Leszek Kolakowski egy másik helyen, *A kozmopolitizmus dicsérete* című esszéjében (lásd: szerb nyelven Biserka Rajčić fordításában a *Republika* című lapban), külön kidomborítva a hitleri fajelmélet veszélyeit, mivel ez volt az az ideológia, amely a nemzeteket a biológiai képződmény szintjére szüllyesztve véres vágóhíddá változtatta egész Európát.

„A kozmopolita, a világ polgára – domborítja ki – semmiképpen sem a nemzete ügyével szemben közönyös ember, nem is olyasvalaki, aki tagadja etnikai hovatartozásának tényét, hanem egész egyszerűen olyan ember, akit érintenek a világ ügyei is, aki nyitott mindazokkal a javakkal szemben, amelyeket a világ, más népek kínálnak fel neki.” És végül még hozzáteszi: „A nacionalizmus ketrecébe zárt kultúra jelmondatai, csakúgy, mint a gazdasági autarkia jelmondatai is, a nemzeti öngyilkosság receptjét szövegezik meg; erre számos példát találhatunk.”

Kozmopolitának, európeérnek lenni egy zárt balkáni etnikai (kisebbségi) közösségben egy fokkal súlyosabb bűn, mint Belgrádban, Zágrádban, Pozsonyban, Bukarestben . . . más szóval a kiforratlan közép-kelet-európai társadalmakban, csakúgy, mint a jugoszlávságot vállalni a széthullott ország bármelyik új „demokráciájában”. A kényszerű (kikényszerített) paradigmaváltás kollektív tudathasadásra ítelt minden negyvenen, ötvenen túli gondolkodó egyedet, mert visszamenőleg kell megváltoztatnia (vagy megtagadnia) azt a társadalmi, nyelvi, kulturális közeget, amelyben formálódott, kialakult.

Az angol nyelvnek nincs olyan kifejezése, hogy *angolság*, az *angolságtudatról* már említést se tegyünk. De Shakespeare megvan nekik. Így azután az új brit miniszterelnök választási szlogenje lehetett ilyen egyszerű: „Nem lehetünk többé a legnagyobbak. Nem lehetünk a legerősebbek sem. De a legjobbak, azok lehetünk!”

A Balkánon és peremvidékén a legtöbben még mindig a legnagyobbak, a leghatalmasabbak szeretnének lenni, s ezért a célért semmi nem drága nekik. Így devalválódhat oly könnyen minden anyagi és szellemi érték, az egy nemzettudat kivételével. Ezért ítéltetik – így vagy úgy – kollektív magányra bárki, aki eretnekségre hajlamos. Legyen bár – befolyását, súlyát, erejét tekintve – törpe, veszélytelen.

„A vajdasági magyar értelmiség passzív. Elefántcsonttornyába visszavonulva védi magányát, tekintélyét, biztonságát. Nemzetéért ki nem állna a pástra” – szól a kollektív bűnök listájának újabb kitétele. Kérdés persze, hogy mit kellene tennie a vajdasági magyar értelmiséginek. Várostereken olvassa fel legújabb balladáját? Mozgásdrámába sűrítse a délvidéki magyarság közelmúltjának

sanyarú történetét? Petíciókkal, kis vajdasági chartákkal járja a terepet? Ki figyelne oda?

Senki. Senkit nem érdekelne. Amit meg lehetett erről írni, azt valakik már rendre megírták. Drámában, versben, esszében. És cikkben, kommentárban, napi hírlapi reagálásban. Rá sem bagózott senki! És nem is fog egyhamar. A megmentésre szánt nemzet(rész) nem olvas lírát és művészi prózát, nem vásárol irodalmi folyóiratokat és java részük színházba sem jár. Nincs is módja rá. S ha volna is, nem koreodráját nézne. Nótát hallgat, recepteket gyűjt, lisztet, krumplit vásárol zsákszámba. Gyógyszer után futkos. Ha magyarságtudata a vártnál fejlettebb volna is, célja csak egy: túl szeretné élni ezt a telet is.

Hisz hasztalan erőlködik a (feltételezhetően) nagyobb közönséghez szóló szerb értelmiségi is, aki kis híján egy évtizede folytatja szélmalomharcát, hogy az egyre gyilkosabb nacionalista tombolásnak gátat vessen. Hasztalan figyelmeztetett Danilo Kiš is, immár jó két évtizede arra, hogy: „A nacionalizmus a banalitás ideológiája. A nacionalizmus tehát totalitárius ideológia . . .” – nem hallgatott rá senki. Azok, akik ma gondolják tovább ezt a gondolatot, belgrádi és más körökbe zárkozva próbálják megőrizni illúziójukat, hogy tehetséggel és értelemmel legyőzhető a tomboló esztelenség. Persze nem. Különösképpen nem egy olyan országban, amelyben öt frástudóra két analfabéta és három fél-frástudó jut. Németországban annak idején jóval többen olvastak, mégis mi lett.

Felvetődik ezek után a kérdés: miben is vagyok hát vétkes én? Mi miatt kell(ene) felelősséget éreznem, mi az, ami a kollektív bűnök árnyékából rám vetül? Mert – fejt ki logikusan és könnyörtelenül Kolakowski: „ . . . jogilag nem kötelezhetnek arra, hogy feleljünk elődeink bűneiért, de nem áll hatalmunkban elvetni az örökséget, amennyiben a nemzeti közösség részének tekintjük magunkat. Ami nem jelent számunkra jogi kötöttséget, és mások sem követelhetik meg tőlünk a felelősségtudatot, de ismétlem, ez hozzátartozik lelki egészségünkhöz, sőt szükség esetén még a bűntudat és a szegény is.”

Nem tudom. Megrendítőek ezek a sorok, de idegenek. Mindazért, ami velem, az én közösségemmel történt (legyen ez a közösség a *magyar*, legyen a *jugoszláviai magyar kisebbségi*, legyen a *szélekre sodródott*, legyen bár *európai és kozmopolita*, a *politizáló* vagy az *elefántcsonttoronyban élő*), mindazért tehát, ami bennünket ért, nagyjából véltlennek érzem magam. Magyarként (Kodálllyal és Bartókkal, József Attilával és Weöres Sándorral, Csontváryval és Vasarelyvel, Jancsó Miklóssal és Szabó Istvánnal mint irodalmi, művészi érdeklődésem meghatározóival), jugoszláviai magyarként még egy kis balkáni nemzet irodalmának, kultúrájának és nyelvének ismerőjeként, európeerként, e kultúra tudatos befogadójaként és használójaként bűnösnek kevésbé, a kollektív magány részesének annál inkább érzem magam. Ez a magány azoknak a magánya,

akiket ebből vagy abból a közösségből kitaszítottak, sokat többől és többször is, azoknak magánya, akik tudják, hogy számos vonatkozásban minden létező kollektíván kívülre kerültek, s ebben – a magányban – paradox módon nemhogy nincsenek egyedül, de tömegével ismernek önmagukhoz hasonlókat.

Íme, ennek az elszigeteltségnek egy lehetséges válfaja: kivágtunk egy újságból egy fotográfiát. Csak mi, senki más. A képen egy autóbusz kisebb részlete; az ajtó és az ablak üvege betörve, a szabálytalan nyílás keretében három-négy tanulmányfej. Egy bontott fejkendőjű öregasszonyé, szeme keskeny rés, szája elnyílik, mintha utat adna egy kifelé induló, de még tétovázó szónak. A felszisszenés pillanata. Mögötte öszülő férifej, homlokán elképesztően mély barázdákkal. Egy fiatalabb, kemény női arcon a látványt, amellyel szembesült, csupán a szájszegletekbe vésődő ráncok tükrözik vissza. A szemléelőre szegeződő tekintetek lelkiismeret-furdalást gerjesztenek. Azért, mert üresek. Mert nincs bennük sem félelem, sem harag, sem meglepetés, sem bosszúvágy. Csak valamiféle alázatos beletörődés. A fátum tiltakozás nélküli elfogadása.

Menekültek, akik hazatértek volna éppen. Valahonnan, valahová. Egy városba, amely egykor a te hazád része is volt. Ha vállalod, hogy ennek a közösségnek is része voltál, mekkora a felelősséged, hogy ez a hírlapfotó megszülethetett? S ha rajtad kívül a képre senki emberfia fel nem figyelt, kik a bűnösök?

„Ha nyíltan megtagadjuk a részvételt minden közösségben, ha soha senkivel és semmivel nem vagyunk szolidárisak, élni élhetünk ugyan, az életünk azonban hiábavaló lesz és szerencsétlen, mert nem várhatunk se szolidaritást, se segítséget másoktól, amikor ránk törnek a kudarcok és a bajok . . .” – szól Kolakowski záróérve a kollektív felelősségvállalás szükségessége mellett.

Ne kérdőjelezzük meg állítását. Bár itt, a Balkánon a hiábavaló, szerencsétlen és magányos élet nem elsősorban és nem kifejezetten a közösségi érzés és a szolidaritás megtagadásának a függvénye. Mondhatnánk: inkább az ellenkezője igaz.